

Ljiljana Marks

**Istražujući otok
u održivu
kontekstu**

-

NARODNA UMJETNOST 17/1980
POVIJEST I TRADICIJE OTOKA ZLARINA (I)

Bernard Stulli: Povijest Zlarina (11–194)

Božidar Finka: O zlarinskom govoru (203–215)

Ljiljana Marks: Usmene pripovijetke i predaje s
otoka Zlarina (217–279)

Olinko Delorko: Narodne pjesme otoka Zlarina
(281-337)

**NARODNA
UMJETNOST**

1980.

NARODNA UMJETNOST 18/1981
POVIJEST I TRADICIJE OTOKA ZLARINA (II)

Ante S. Kranjac, Zlarinske narodne pjesme,
poslovice i uzrečice

Jerko Bezić, Folklorna glazba otoka Zlarina

Ivan Ivančan Narodni plesovi otoka Zlarina

Aleksandra Muraj, Tradicijsko odijevanje na
Zlarinu

Zorica Rajković, Običaji otoka Zlarina

Aleksandra Muraj, Obris svakodnevnog života
zlarinskih tezaka

Vinko V. Branica, O oktivnosti zlarinske omladine
uoči rata i o sudjelovanju Zlarinjana u NOB-u

NARODNA
UMJETNOST

1981.

POVIJEST I TRADICIJE OTOKA ZLARINA

•
Zagreb: Zavod za istraživanje
folklor, 1982. 677 str.

posebno izdanje

Marija Vukov-Colić

- dokumentarni film “**O samoći i nadi**” kao etnografski intervju 1981. Zorice Vitez s Marijom Vukov-Colic u povodu njezina 91. rođendana.
- intervju je napravljen kao životna priča, “life story”. Produkcijско opremanje kazivanja je svedeno na najmanju mjeru, pitanja kazivačici su u montaži izostavljena, a “off” kadrovi ilustriraju ambijent prisjećanja.

Istraživanje 1975.

- podjednako su govorili muškarci i žene;
- repertoar i pripovjedački žanrovi bili su različiti: muškarci su nerijetko govorili ribarske zgode i vjerovanja, lascivne i šaljive priče, priče o svakidašnjim događajima na putovanjima izvan Zlarina
- Ljubica Miškov mi je pokušala opisati kako je izgledalo bakino pripovijedanje:
“Po danu bi nas poslala kad bimo došli i(z) škole neka kupimo malo šuje, onda bimo se uveče, imali smo veliki komin jedan, a onda bimo se svi okolo komina iskupili i napalili oganj, tako bi nam baba jedna uvijek pričala. Mi bimo slušali ko da boga slušamo.”
- Ljubica Miškov i Srećka Gregov bile su izvrsne pripovjedačice. U objavljenome izboru priča je šesnaest tekstova što ih je kazivala Ljubica Miškov.

PREDAJA

- kraća, ponekad jednoepizodna, usmeno kazivana usmenoknjiževna vrsta.
- sadrži fantastične elemente u likovima i događajima
- teme: lode, vile, vidine, mrtvi, sirene, zakopano zlato,
- svoje svjetove gradi na naoko stvarnim susretima ili koje potom obogaćuju fikcijskim, često fantastičnim detaljima;
- najbrojnije su u zapisima i sjećanjima i najdublje utisnute u otku memoriju;
- istinitost, zbiljnost, vjerodostojnost

ANTE GREGOV

slikar i gotovo
mitski
zlarinski lik

- Predaja o **lodi** pripada krugu europskih mediteranskih mitskih predaja o orku (lorško, marinorko, orkomarin, njorko, orkul, manjinjorgo, lode).
- Lode se na Zlarinu uglavnom javlja kao magarac na kojega negdje na zlarinskoj rivi zajaši zakašnjeli noćni putnik, a on iznenada naraste visoko i svojega jahača ostavlja na vrhu zvonika crkve Gospe ad Rašelja ili na nekoj grani.
- “Pod slarom u dvoru Marinovih u Oštrici bija je žrvanj. Govorilo se da bi tote lode leža i spa i da bi hrka ka čovik.”
- “Kad bi išli brodom u Primošten po vino za tovernu Kukure, unda bi gljedali lodu di drči i pali oganj po školjima i prdi.”

MAGARAC NARESTA DO BLIZU CRKVE, Ljubica Miškov, r. Vukov, 1901.

Da su išli na ribe ljudi. I onda da su, uveče da su uhitili nešto ribe i onda da su podilili odma u brodu. A kad su se skrčali doli na jedan otok, kad su išli, da su išli na otok učiniti vodu.

Ovo je pričala pokojna baka. I, kaže, jedan da je tamo živija, **baš dida od ove ženske ća je tote bila, Perica stari**. Da je on iskrca se na kraj, nađe maloga pasića crnoga.

Govori: - Ma vidi - govori - ovega lipoga pasića, ma iden ga – govori - odniću ga kući. I on vazme tega pasića i dovede ga u bro(d) i zatvori ga u krmu od broda. Onda kad je doša tu kod crkvice jedne, govori: Osta mi je - govori - pas u brodu; ma idem po njeg, a to mi je sva radost.

I ide on po pasa, a pas priko broda pobigne ća.

Kad on ide s mora, doša do te crkvice Sveti Šime, tu najde magarca.

- Asti - govori - evo magarac naš, **ovo je mojoj Ivkici - Ivkica je bilo ime ženi - ova je mojoj Ivkici uteka**, slabo ga zatvorila - govori - uteka magarac.

I on ide, i uzjaše na magarca i ide kući. Kad magarac sve viši, sve viši, sve viši, sve viši; e narasta magarac do blizu crkve, te Gospe od Rašelja. E ka(d) on vidića da je narasta gori do kup od crkve, on se bacija na crkvu. A, da neće naresti do neba, pa di ću ja svršiti?

Onda zove ženu pokojnu: - Ivka Peričina! Pa evo me - govori - na vrh crkve sa svun ribun onun u klukaru!

I skala se s crkve i priča joj ća je na stvari: kako je naša pasa, poslin magarca, uzjaha na magarca, magarac naresta do kup od crkve.

A vrag odnija, Bože mi prosti, nji i priče. Šta u staro doba bilo svega, danas ništa od toga. Tako je to.

LODE

Ante Gregov, r. 1925.:

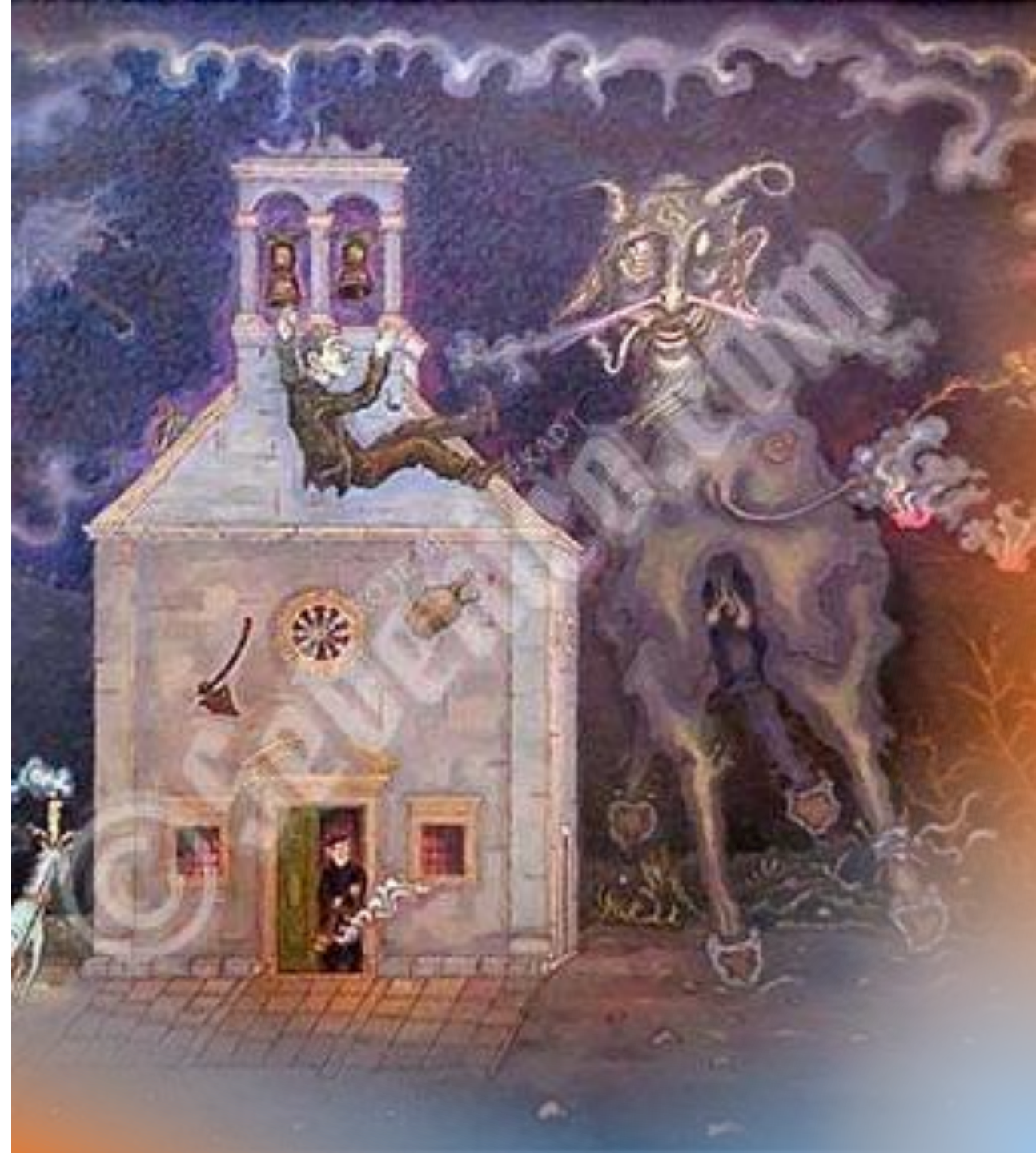
“Pa ima dalje jedna priča o tome, o ton morskon čudovištu koga su nazivali lode, od čega sam ja, od te priče, napravio jednu sliku.”

Priča govori ovako: da je jedan moj rođak išao iz sela kući; kako san vam priča malo prije, kuće su im bile dalje od sela, gdje su živjeli u tom zaselku, i sa(d) on je po svoj prilici bio malo nakresan, malo napio se. I kad je malo odmakao od ovoga glavnog sela, nađe na putu jednog magarca. Onda uzjahao na tog magarca, govori:

- Zašto da idem pješke, je li, kad ima tu, magarac se našao, da iskoristi to, da lakše dođen kući.

Ionako je bio mamuran.

Međutin, kako je naprid išao u polju zlarinskom, jedno desetak minuta od sela ima jedna crkva. I kad je došao do te crkve, ova životinja je narasla sve do samog zvonika. I sada on iskoristio priliku, uhvatio se za zvonik, a ovo čudovište i dalje otišlo u galopu, tamo negdje se survalo u more, zapalilo vatru za sobom. I tako, kažem, spasio se na taj način.

•
Uvala Magarna,
kamo je pobjegao
lode,
kamo su otišli Grci
kad nisu ulovli i odveli
na galiju pradjeda
Nate Gregov

O sirenama

Dođu te sirene na brod, i da bi čoveka uspavali koji bi bio u službi, u stvari da bi bili polak, polak djevojka, pola riba. Da bi sa njihovim pjevaanjem došli na brod i da bi uspavali čovjeka koji bi bija na službi i poslin da bi ispili krv od ljudi koji bi spavali, na primer, na brodu. Tako da bi zanijali ove ljude koji bi bili na službi i da se ne bi sjetili da su to neke krvoločne životinje, odnosno ribe.

Eto toliko ja znam o timan sirenama, o timan ribama.

Manoš Srećko

Pa čuo san ja to pričati, kako ne.
Tobože da sirene, u lošim morima
kad brod plovi, i dođu na palubu,
šta ja znan, pa pjevaju, pa je vako
pola ribe, pola ženske, i to lepe
ženske i tako dalje.

To su takve te priče koje smo mi
čuli kao djeca, je li.

Ivan Tešulov, r. 1906

vile

- lijepe žene, noćna bića
- umjesto nogu kopita
- daruju i nagrađuju one koji pomažu (obabila vidinu)
- kažnjavaju
- imena aktera: Ante Maglica, brat Antule Makale-Juranovic
- lokaliteti: kolo na Lokvici, na putu od Gospe, vrulja, Logarov krug

ANTU MAGLICU ODNILE VILE

Bija u Glavici – ja znan ovako to priča(t), to smo pričali - jedan stari, govori, bija u gori, zva se Ante Maglica; to je bilo gore na Ruži. I kad je on bija dijete, da su ga odnile vile po noći i(z) zikve di je spavao, kolikve, i tamo gori na brdo, tamo da su ga odnili. I kad su ga tražili, nigdi ga ne mogli najt. Onda su ga čuli di plače. Tamo su neke kao hrastovine bile, stabla velika. Onda da su ga nali tu di leži i da je vas bija isprebijan, iznakažen. A možda je dite u snu pobiglo za materon, oni su imali tamo polja gori i dijete pobiglo, mozda po noći mislilo da je dan, bila mjesečina i on zaluta.

Karmela, Dean r. Dean, 1898

Povijest u predajama

- u međuigri stvarnog i maštovitog su zlarinske povijesne predaje
- teme: gusarske otmice, galijske, ropstvo
- događaji su se katkad odvijali i nekoliko stotina godina prije zapisa
- čuvaju povijesno sjećanje na Grke (blago), Mlečane, Habsburgovce
- važni su kao uporišne točke i sidrišta osobnoga i zajedničkoga identiteta,
- priča u zajednici (ili u obitelji) počinje funkcionirati kao zajednička priča jer ispričano iskustvo pojedinca daje alibi za tu istu priču i većini koja je sluša, premda u njoj nije sudjelovala
- imena aktera, često predaka kazivača i mjesta zbivanja uporišta su istinitosti priče i potvrde dugotrajnosti života na otoku.

Došla galija na dvanajs vesal

Pričalo se da su gusari dolazili na Srimu u grčkim i turskim galijama na dvanaest vesala i odvodile ponekoga mještana u ropstvo, koji bi se najčešće nakon godine dana spasio i o govorio o tome.

Srećka (Nata) Gregov kazivala je da je njezin pradjed Ante krčio uvalu kad se pojavila grčka galija na dvanaest vesala iz koje su se iskrcala dvanaestorica s puškama i krenula tražiti kršćane. Pradjed je gotovo umro od straha da će ga zarobiti. Uspio se na brzinu skriti u jamu u kojoj su čuvali alat i ulaz pokriti travom. Grci su predvečer neobavljena posla otišli put Magarne pa u galiju. Spustila se noć i Zlarinjani su pošli tražiti Antu. Javio im se mrtav od straha i sretan što se spasio ropstva.

Povijesno je vjerojatno bila riječ o mletačkim galijama, ali pripisivanje te uloge Grcima i Turcima pripada motivskome i tematskome svijetu mediteranskih usmenih predaja. Ostaci kuća koje se spominju u kojima su navodno stanovali Grci i Turci, Magarna, znane uvale, djedovo ime Ante, uplašeni Zlarinjani koji su ga pronašli, strah koji dominira predajom, toliko su bili jaki i važni da je događaj trajno zapamćen u otočkoj memoriji. On istodobno oprimjeruje brojne slične događaje i strahove od otmica.

Kako su postali Galjetovi

Antula Jurjev, r. Adum

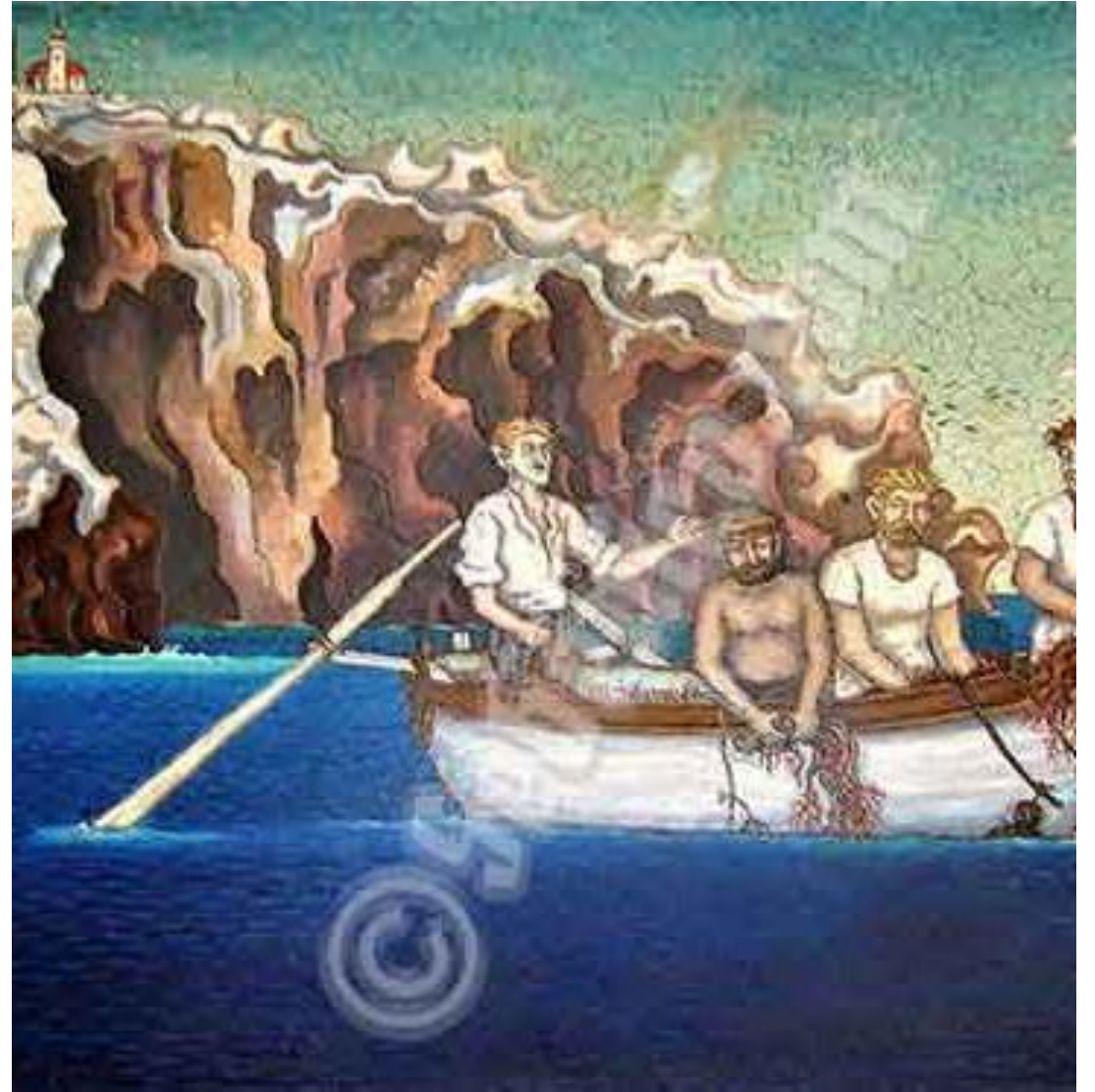
- Prije dvjesta godina obitelj je imala mladića, kojega su odvele galije. Dobili su ponudu da ga otkupe, ali trebalo je skupiti mnogo dukata. Prodali su imanje i otkupili ga. Bio je vrlo mlad i volio kartati pa su ga odlučili što prije oženiti da se “otvori koljeno”, tj. započne rod. Pronašli su djevojku iz Oštrice, koja ga je uzela u naručaj i odvela k sebi i od njih je postao rod Galjetovih; izrodilo ih se više od tristo. A da ga nisu otkupili s galije, ne bi bilo ništa.
- rodovska predaja

Kako se Tome spasio iz ropstva

Ljubica Miškov je kazivala o pokojnome djedu Tomi, kojega su dok je lovio ribu ispod Zlarina Grci s galija zarobili i odveli u Grčku. Obitelj je mislila da ga je pojeo morski pas. Obukli su se u crno i oplakali ga. Međutim, on je u Grčkoj radio kao rob više od godine dana. Jednoga dana gazda ga je poslao u trgovinu i na cesti je sreo mornare iz domovine. Sve im je ispričao, ukrcali su ga brzo na brod i odvezli do Zlarina. Došao je do Klaparice, gdje je bila obiteljska kuća, i pokucao na vrata. Slijepi otac je otvorio i gotovo umro od straha jer su mislili da je duh. Ubrzo se sve razjasnilo, otvorili su vrata, razveselili se i izljubili nakon toliko vremena.

Ljubica Miškov, r. Vukov, 1901.

Zavičajni sloj

- imena pripovjedača: iz doba zapisa i onih iz sjećanja
- imena lokalnih likova: Galjetovi, Roko Makale, Ante Maglica, Fortunato Beban
- Topografija i mikrolokaliteti: Magarna, Srima, Glavica, Borovica, groblje, Gospa od Rašelje
- lokalno postaje istodobno imaginarni zemljovid i personarij

legendarni sloj
Gospa od Rašelje

~~GOSPA DOŠLA SA KVADROM NA SLIKI~~

Ja san čula od mojih starih da je Gospa od Rašelje došla sa kvadron na slici na drvo od rašeljke. I oni su je tili premistiti na Borovicu. A opet je kvadar doša na isto misto. I poslin toga nije bilo dugo kiše, šest meseci suša.

Kako naši stari su živili najviše od poljoprivrede, učinili procesiju i primistili je u donju crkvu i unda je, kad su došli na pola puta, učinila in se nevera i došlo je dosta do obilne kiše i dosta je došlo kiše. I tako su Gospu premistili ope na svoje misto i sagradili crkvu kako je i do danas.

Nje se dan ste na osam, ovega, sedmoga, sad nazad malo dana je bilo tamo je svetkovina i bila je misa. I tote su, kad je bilo bolest, najviše su davali zavite naše žene, i zlato, i kose bi svoje rezali, i sve sto su imali.

Gospe im je dala pomoć i tako su virovali. Oni put se verovalo, a danas kako je!

Predaja kao identitet

- Predaje kao dio lokalnoga, regionalnoga i hrvatskoga identiteta:
- lode, vidine (vještice), vile, sirene, zakopano zlato
- koralji, ribari, pa i priče koje pripadaju mediteranskome krugu o krvoločnim sirenama, vjerovanja da žena ne smije na barku
- Mome Kokin koji se nije mogao smiriti dok ga nisu proboli u grobu
- gusari, otmice i odvođenje u roblje, hajduci
- Galjetovi – rodovska predaja o postanku imena roda
- sv. Nikola / Mikula
- Gospa od Rašelje, sv. Fortunato

Lokalni junaci

- lokalni junac su često anonimnima i neznanima izvan toga kraja, a pogotovo u “velikoj povijesti”, ali dobra su potka za priču koja u stvarnome kontekstu poprima potpuno drukčije obrise od priče u knjigama
- o Anti Maglici, kojega su odnijele vile
- o Roku Makale, kojega je Franjo Josip odabrao da drži počasnu stražu Maksimilijanu kad je išao u Meksiko
- o Fortunato Bebanu, Zlarinjanin, koji je, navodno, u Čileu pronašao prolaz za brodove, pa ga je čileanska vlada imenovala počasnim admiralom

Prostor kao utočište

- sigurnost i stabilnost u svojem prostoru i udaljenostima
- topografske točke i mikrolokaliteti u stvarnome prostoru: Gospa od Rašelje, Srima, Glavica, Magarna zajednici su potporanj, sigurnost prepoznavanja i prihvaćanja zbiljnosti priče
- kartografiraju otok i zavičaj te stvaraju hijerarhiju važnih i manje važnih mjesta i osoba
- ponovno otkrivena mjesta pamćenja upisana u kolektivnu memoriju
- stvarne osobe pojačavaju doživljaj: Roko Makale, Fortunato Beban, Ante Maglica
- lokalni /poznati pripovjedači kao jamci prijenosa tradicije

Predaja kao dio turističke ponude

- dio lokalnoga identiteta
- netaknuti krajolik s pričama
- aktivan odnos između putnika i domaćina: turističke ture prema lokacijama na kojima se odvijaju priče Magarna, Lokvica, crkve
- spremnik mogućih aktualnih prilagodbi sadržaja u novim medijskim kontekstima (povijesti, promidžbi): potraga za zlatom, potopljenim brodovima, mjestima gdje su plesale vile
- primjeri prožimanja kultura: lokalne i šire – mediteranska, europska; visoke i niske
- usmena predaja u doslovnom značenju riječi kao promidžba otoka: Zlarin kao mjesto želja, utočište, a ne samo turistička destinacija